

**XV ve XVI. ASIRLARI
TÜRK ASRI YAPAN DEĞERLER**

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	154045
Tas. No:	956-072 ONB.0

Doç. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	* Prof. Dr. Mehmet SARAY
Prof. Dr. Ömer Faruk AKÜN	* Doç. Dr. Azmi ÖZCAN
Prof. Dr. İktidar Husain SİDDİQİ	* Prof. Dr. Feridun EMECEN
Dr. Caroline FINKEL	* Doç. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ	* Doç. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. Ziya KAZICI	* Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	* Dr. Mehmet GENÇ
Dr. Reşat ÖNGÖREN	* Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Yard. Doç. Dr. Nuri ÖZCAN	* Uğur DERMAN

BU KİTAP
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

ENSAR NEŞRİYAT

İSAM Kütüphanesine
arşivinde...

okuyun

ENSAR NEŞRİYAT : 56

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 26

Milletlerarası Toplantılar Dizisi: 3

İstanbul - 1997

Tebliğlerin,
bilim ve dil bakımından sorumluluğu
tebliğ sahiplerine aittir.

Editör:

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

Baskıya Hazırlayanlar:

Dr. İsmail KURT

Seyid Ali TÜZ

ENSAR NEŞRİYAT

Süleymaniye Cd. 13 Beyazıt/ İSTANBUL

Tel.-Fax : (0212) 513 43 41

Dizgi: İSAV Dizgi Servisi

Baskı: Bayrak Matbaacılık
Kasım 1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

AÇIŞ FONUŞMALARI

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

Prof. Dr. Ali ÖZEK

Aydın BOLAK

Recep Tayyip ERDOĞAN

Prof. Dr. Ahmed ADİLOF

Seyyid Niyazi ATAYEV

Prof. Dr. Tadashi SUZUKİ

Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ

Yard. Doç. Dr. Seyyid Muhammed es-SEYYİD

TEBLİĞ VE TEBLİĞ CİLER

1- XV ve XVI. Yüzyıllarda Türk Dünyasının Coğrafyasına Genel Ba-
kış 33

Doç. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Mimar Sinan Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Müzakereler: Prof. Dr. Mehmet SARAY 41

2- Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Töresi ve İlim 55

Prof. Dr. Mehmet SARAY

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Müzakereler: Prof. Dr. Abdülkadir DONUK 77

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

Prof. Dr. Mustafa FAYDA

Tebliğci, "Osmanlı Devleti'nin zekât aldığını görüyoruz" dedi. Osmanlı'nın toprak sistemi biraz anlatılsaydı zekât var mı yok mu görecektik. Osmanlı'da toprak sistemi ayrı bir sistemdir. Arkadaşlarımın yaptığı çalışmalardan hatırlıyorum; Osmanlı, koyunları, sığırları sayıyor ve işte bu bir zekâtı.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

Zekât bir vergi midir, değil midir ona bakmak lâzım. Öşür, teorik olarak toprağın zekâtıdır. Hayvanlardan alınan da zekâta girebilir. O takdirde emvâl-i bâtine ne olacak?

Prof. Dr. Ali ÖZEK

Bu şer'î bir konu olduğu için daha çok bizim sahamıza giriyor. Onun için söz aldım. Ahmet Bey zekâtı, emvâl-i zâhiriyye ve emvâl-i bâtiniyye diye ikiye ayırdı. Zekât aslında, zekâta tâbî olan mallardan alınan bir vergidir. Buna vergi demenin de bir mahzuru yoktur. Çünkü, zekâtın sarf edileceği yerler Kur'an'da açık olarak belirtilmiştir. Osmanlı'lar arazinin durumuna göre öşrünü almışlar. Bu yüzden arazileri de öşür arazisi, haraç arazisi diye ikiye ayırmışlar. Bu uygulama Osmanlı'dan Cumhuriyet devrine kadar gelmiştir. Cumhuriyet devrinin ilk zamanlarında halk bu öşrü devlete vergi veriyor gibi vermeye başlamıştır. Biliyorsunuz dînî inancı olduğu için bugün dahi ziraatla uğraşanlar kaldırdığı mahsulün zekâtını veriyor; kırk hayvanı olan birisini zekât olarak veriyor.

Şimdi artık zekâtı devlet almıyor. Zaten devlet ticârî mallardan zekât almamıştır. Hz. Osman'dan sonra bir değişme olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin öşür olarak aldığı vergi zekâttır ve bu zekâtı da benim bildiğim kadarıyla orduya harcamıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

Osmanlı toprak sistemi, mîrî arazi sistemidir. Dolayısıyla bu mîrî arazilerden alınan vergiye zekât diyemeyiz.

XV ve XVI. YÜZYILLARDA
OSMANLI DEVLETİNDE İÇ VE DIŞ TİCARET

Dr. Mehmet GENÇ

*M. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi*

Osmanlı tecrübesi İslâm'ın ikinci büyük hamlesidir. XIV. yüzyılda başlayan bu hamle, temel yapı özellikleri ile XV. ve XVI. yüzyıllarda profilini tamamlamış bulunuyordu. Mektep kitaplarına kadar girmiş olan yaygın kanaate göre, "bu dönem aynı zamanda bir zirveyi oluşturmuş ve XVI. yüzyılın sonlarından, hatta ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş duraklamaya ve giderek gerilemeye sahne olmuştur." Gerilemenin faktörleri arasında ticaretle alakalı olanları şöyle özetlemek mümkündür: "Osmanlılar ticaretle değil, fetihle alakadar idiler; ticaret onların zihin dünyalarında herhangi bir öneme sahip bulunmuyordu. Bu sebepten ticaretle ilgili kararları almak zorunda kaldıkları zaman ekseriya hataya düşmekten kurtulamadılar. Dış ticaret konusunda verdikleri kararlar ve geliştirdikleri kurumlar faydadan çok zarar getirmiştir. Kapitülasyonlar bunun tipik örneğidir. Ticaret yollarındaki büyük değişmeyi anlayamadılar ve bu sebepten olup bitenlere karşı isabetli cevaplar da veremediler. Başarısız iktisadî politikaların etkisi altında gerileme kaçınılmaz olmuştur."

Ana hatları ile özetlediğim bu görüş gerçeğe uygun mudur? Sanırım yaygın olan kanaate sahip olanların düşünce gerçeğine uygundur. Ancak tarihî gerçeğe uygunluğu oldukça şüphelidir. Söze, ticaretle ilgili düşüncelerin gerçeğe pek uygun olmadığını söyleyerek başlayabiliriz.

Bir İslâm toplumu olarak Osmanlılar ticarete değer veriyorlardı. Tüccarlar sosyal mertebede köylü, esnaf, hatta bir kısım

askerî zümre mensubunun da üstünde bir prestije sahip idiler. Ticaret takbih edilen, küçümsenen değil, aksine istenilen, övülen ve korunan bir faaliyet idi. Vergilendirme sisteminde ticaret, az vergi ödeyen, baskıya değil, himayeye mazhar bir sektördü. Ziraat ve madencilğe oranla vergi yükü çok daha düşük düzeyde idi. Ticarete ve tüccara gösterilen bu olumlu tavır Osmanlı iktisadî dünya görüşünün iki temel prensibinden kaynaklanıyordu.

Birinci prensip, provizyonizm idi. Bunu kısaca şöyle özetleyebiliriz: Ülke içinde mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olmasını sağlamak. Ticarete verilen önemin temelinde yatan birinci sâik, halkın refahını arttırmaktı. Bu sebepten *Osmanlı Devleti*, çağdaşı Batı'daki merkantilist ticaret politikalarından farklı olarak, *ticareti kendi başına bir amaç olarak değil, bir araç olarak görüyordu*. Herkesin refahına hizmet etmesi düşünülen bir araç olduğu için de, devlet elindeki bütün imkânlarla onu destekliyordu. Ancak bu destek ticareti, amaç olarak algılayan grubun lehinde işleyen bir mekanizmaya dönüştürmemek üzere, kâr haddi dahil, bir çok sınırlamaları da içermekte idi. Zira gelirin ve refahın adil bölüşümü, Osmanlılar'ın temel değerleri arasında yer alıyordu.

İkinci prensip, fiskalizm idi. Bunu da kısaca, devlete ait nakdî gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmak ve ulaştığı düzeyin altına düşmesini engellemek, diye tanımlayabiliriz. Hazine gelirlerini arttırmakta ticaret, sektörler ve bölgeler arasında vücut verdiği mübadelenin hacmi oranında doğrudan katkıları yanında, diğer sektörlerde harekete geçirdiği üretim artışından kaynaklanan dolaylı katkıları ile de son derece önemli bir faaliyetti.

Osmanlı ticaret dünyası bu iki prensibin, provizyonizm ile fiskalizmin teşkil ettiği çifte amacın koordinatında oluştu. Devlet, hem gelirini ve dolayısı ile maddî gücünü, hem de genel refaha olan katkıları ile de manevî gücünü arttırmanın bir vasıtası olarak gördüğü içindir ki ticareti sürekli alâka ve desteğe mazhar tutmuştur. Bu desteğin, yazılı metinlerde bol miktarda örneklerini bulduğumuz hukukî ve idarî himayeden ibaret kalmamış olduğu ve zamanın ölçüleri içinde muazzam denebilecek enfastrüktür yatırımları ile de beslenmiş bulunduğu, XV ve XVI. yüzyıllardan yalnız ünü değil, aynı zamanda bizzat kalıntıları ve gövdeleri ile bir bölümü günümüze ulaşan hanlar, köprüler, kervansaraylar, çarşılar, bedestenler ilh. oldukça net şekilde ortaya koymaktadırlar.

Bütün bu devasa yatırımları devlet, ya doğrudan doğruya hazine-den finanse ederek, yahut da yüksek askerî zümre mensuplarını, ekseriya vakıf olarak yapmaya teşvik ederek gerçekleştirmiştir. Bunların hedefi, ticareti desteklemekten ibaretti.

Batı ile ilişkilere gelince, burada aksayan bir şeyler olduğu muhakkak. Ama bunların niteliğini doğru teşhis etmek gerekir. İktisadî yapılarda ve ilişkilerde değişme, siyasî ve askerî alandakilerle kıyaslandığı zaman zorluğu ve yavaşlığı ile dikkati çeker. Kısa dönemde görülen âni, çarpıcı değişmeler, ekseriya uçup gider ve ana yapı hayatını sürdürmeye devam eder. İktisadî dünyada iradî müdahalelerle politika tedbirlerinin meydana getirebileceği değişmelerin hızı ve çapı her zaman zannedildiğinden daha sınırlıdır.

İslâm'ın ikinci hamlesi olarak nitelediğimiz Osmanlı Devleti XIV. yüzyılda doğduğu zaman, Müslüman Yakındoğu ile Batı arasındaki iktisadî farklılaşma çoktan teşekkül etmiş ve epeyi de mesafe almış bulunuyordu. İktisadî zenginlik ve gelişmenin Batı'ya kaymış olduğu ve bu uzun vâdeli değişmenin, âni bir değişme gibi görünen coğrafi keşiflerden çok önce başladığı, hatta keşiflerin de aynı uzun vâdeli değişmelerin kompleks sonuçlarından sayılması gereği, araştırmalar ilerledikçe daha büyük bir vuzuhla ortaya çıkmaktadır.

Bu değişmeyi çok gerilere götürmek mümkündür. Ama herhalde XIII ve XIV. yüzyıllarda Müslüman Yakındoğu ile Batı arasındaki mübadelenin yapısında, mal bileşimi ve vasıtalarında bu değişimin bâriz şekilde ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu mübadele XIV. yüzyılda, meselâ VIII-XI. yüzyıllardaki ile kıyaslandığı zaman tam tersi denecek şekilde değişmiş bulunuyordu. Batı dünyası Müslüman Yakındoğu'dan ve diğer Doğululardan iktibas ettiği teknoloji ve organizasyon şekillerini özümseyip geliştirerek, daha önce esir, kereste, demir vb. ham maddeler karşılığında Yakındoğu'dan satın almakta olduğu dokuma, kâğıt, cam, sabun vb. sınaî malları artık kendisi imal etmeye ve Yakındoğu'ya satmaya, karşılığında da pamuk, ipek, deri vb. ham maddeler almaya başlamıştır. Mübadeleyi gerçekleştiren vasıta ve ajanlar da değişmiştir. XI. yüzyılın sonlarına kadar müslüman gemileriyle yapılan mübadele giderek artan ölçüde Batılı gemilerle yapılır hâle gelmiştir. Değişme, mübadeleyi yürüten tüccarlar bakımından da aynıdır. Osmanlı Devleti'nin doğduğu yıllarda, ekonominin sektörlerine ve bölgelere göre ritmi farklı da olsa, oldukça uzun

süredenberi devam eden bu değişme trendi giderek netleşen şekilde yerleşmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti, tâbir câizse, bloklarası oluşmuş, yerleşmiş bulunan uzun vâdeli bu trendin içinde doğdu, büyüdü ve zirveye tırmandı.

Osmanlı sisteminin, genellikle kabul edildiği gibi, her alanda XV ve XVI. yüzyıllarda zirveye varmış olduğunu da düşünmemeli. Profili, ana hatları ile bu yüzyıllarda tamamlandı; ama zirveye tırmanma, sistemin çeşitli unsurlarında farklı tempolarda olmak üzere, XIX. yüzyıla, hatta XX. yüzyıla kadar devam eden karmaşık bir nitelik taşır. XV ve XVI. yüzyıllarda ulaşılan zirve, uluslararası nisbî güç bakımındandır ve bu nisbî güç XVI. yüzyıldan itibaren şüphe yok ki, giderek azalma eğiliminde olmuştur.

Osmanlı Devleti, doğduğu zaman, en az iki yüzyıldan beri yerleşmiş bulunan çok uzun vâdeli bloklararası bir trendin içinde buldu kendini. Günümüzde de esas hatları ile devam eden bu trendi Osmanlılar pasif şekilde kabul etmediler, değiştirmek için epeyce mücadele ettiler. Ne yaptılar, neyi başardılar, neleri başaramadılar, kısaca bunlara da temas etmek istiyorum.

Osmanlı Devleti, yerleşmiş olan enterseküler trendin ticarî ilişkilerini hemen radikal şekilde değiştirmeye kalkmadı. Diğer alanlarda olduğu gibi, burada da genellikle tedricî bir iyileştirme yolunu izledi. Batı ile ticareti yürüten Venedik, Cenova, Floransa başta olmak üzere Akdeniz'in Latin toplulukları idi. Bunların yürüttüğü mübadelede, sözünü ettiğim trende uygun şekilde, mamul maddeler getirilir, karşılığında ham maddelerden oluşan yerli ürünlerle, Doğu'dan gelen baharat satın alınırdı. Mübadele kısmen takasla yapılıyordu. Ancak Batılılar, sattıklarından genellikle daha fazlasını satın aldıkları, yani ticaretleri açık verdiği için biraz da nakit para bırakıyorlardı.

Osmanlılar, uzun süredenberi yerleşmiş olduğu için artık tabii görünmeye başlamış olan bu tabloyu hemen değil, ama yavaş yavaş ve ciddi şekilde değiştirmeye başladılar. Kapitülasyonları ve diğer ilişki kurumlarını ana hatları ile kabul etmekle birlikte, Bizans Rumeli'sinde ve Beylikler Anadolu'sunda kontrolleri altına aldıkları bölgelerde, daha önceki açık pazar politikalarına son vererek daha faal ve korumacı bir politika izlediler. Bizans'tan devraldığı bölgede XIII. yüzyıldanberi yerleşmiş bulunan İtalyan-Latin nüfuz ve imtiyazlarını ortadan kaldırdılar. Galata ve Kefe'de Ceneviz hâkimiyetine son verdiler. İstanbul'un fethini izleyen yıl-

larda Karadeniz bölgesini, yalnız açık pazar olmaktan çıkarmakla kalmadılar, tümü ile yabancılara kapatarak Osmanlı iç pazarı hâline getirdiler.

İthal edilen mallar bakımından, fiskal amaçla vergi yükü artırılan birkaç mal dışında, serbestiyi bozmadılar, zira bu izledikleri provizyonist politikaya uygundu. Ama iç pazarın ihtiyacı karşılanmadıkça hiçbir malın ihracına izin verilmemesini öngören aynı provizyonist politika ihracatta sıkı bir kontrol rejimi getiriyordu. Bu kontrol ham madde ihracına da şâmil olduğu için, yerli sanayi-in gelişmesine, ham madde bolluğu yaratarak katkıda bulunmuştur. XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı kontrolündeki bölgelerin dış ticarete sadece ham madde satıcısı olmaktan çıkarak ipekli, pamuklu, tiftik kumaşlar, mamul deri vb. birçok mamul mallar ihraç eder hâle gelmelerinde ihracat üzerindeki bu provizyonist kontrolün dolaylı katkısını sezmek mümkündür.

Anadolu ve Rumeli'de XV ve XVI. yüzyıllarda fetihleri takiben izlenen iskân politikası ve devletçe yürütülen enfastrüktür yatırımları sayesinde hızla büyüyen şehirler de sınıfların üretim artışı içinde rol oynamıştır. Büyüyen şehirlerin artan üretim ve tüketimlerine cevap vermek üzere iç ticaret hacmi de hızla büyümüştür. Yabancı tüccara iç pazarın bir bölümü tamamen kapatıldığı, kalan bölümünde de önemli kısıtlamalar getirildiği için büyüyen iç mübadele hacminin giderek daha büyük bölümü yerli tüccarın kontrolüne geçmiştir.

Devlet korumacı politikalarını yalnız iç ticarete inhisar ettirmemiş, dış ticarete de vergilendirme rejiminde yerliler lehine önemli değişmeler getirmiştir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu ve Rumeli'de oldukça standart şekilde uygulandığına şahit olduğumuz gümrük rejimine göre yabancılar % 5-7 oranında gümrük resmi öderlerken, yerli gayr-i müslimler % 3-4, müslüman yerliler de % 2-3 gibi çok daha düşük tarife ile vergilendirilmişlerdir.

Birbirini destekler nitelikteki bu politika tavırlarının ortak sonucu olarak dış ticarete, biraz yukarıda mal bileşimi bakımından kaydettiğim değişmeye benzer şekilde, mübadeleyi gerçekleştiren tüccarlar bakımından da değişme meydana gelmiş ve Osmanlı tüccarları Akdeniz'in ticaret trafiğinde daha aktif olarak rol almaya ve birçok İtalyan limanlarına gidip gelmeye başlamışlardır.

Osmanlılar, enterseküler trende karşı Akdeniz'de bu mücadeleyi yürütürken, *Vasco da Gama* Ümit Burnu'ndan Hindistan'a ulaştı ve ilk baharat hamlesini Lizbon'a 1501'de getirdi, taşıdı. İki yıl sonra da Portekiz donanması Kızıldeniz'de idi. Bu konuda Osmanlılar'ın önce Memlûkler'e yardım ederek, sonra işi bizzat yüklenerek yaptıkları mücadelelere, Hint Okyanusu'ndaki maceralarının ayrıntılarına girecek değilim. Kısaca şu kadarını ifade edeceğim:

Osmanlı Devleti, Mısır ve Suriye'nin fethinden başlayarak Bağdad, Basra, Aden'in fethi ve Hint Denizi'ne düzenlediği seferlerle, dünya ticaret yollarındaki değişimin Yakın-Doğu üzerindeki yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak ve Doğu transit ticaretinin deniz yolu ile Batı'ya akmasını önlemek için yaklaşık yarım yüzyıl mücadele etti. Neticede Portekizlileri kovarak Hint Okyanusu'na yerleşemediler. Ama hedefleri arasında bu zaten yoktu ve olması da gerekmezdi. Transit ticaretini tekrar Yakın-doğu'ya yöneltmekte ise büyük ölçüde başarılı oldular. Aden-Kızıldeniz yolunu açık tutmayı başardılar. Hatta Kızıldeniz'i, tıpkı Karadeniz gibi, yabancılarla tamamen kapamaya da muvaffak oldular. Netice itibarı ile Portekizliler Hint ticaretini tekellerine almakta başarılı olamadılar. XVI. yüzyılın başlarında kesintiye uğramış olan transit ticareti, yüzyılın ortalarından itibaren yeniden canlandırıldı. Lizbon ile Yakın-doğu bu ticareti yarı yarıya paylaşır halde XVI. yüzyılı tamamladılar.

Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı tehdit, yalnızca Avrupa'nın batı ucundaki Portekiz'inden gelmiyordu. Tehdidin bir diğeri doğu ucundaki Rusya'dan geliyordu. Avrupa XVI. yüzyılda iki ucundaki bu devletleri ile dünya adasının merkezinde yer alan İslâm dünyasını âdeta kuşatma peşinde idi. Portekiz deniz yolu ile Güney Asya'ya ulaşırken, Rusya da Güney'e ve Doğu'ya, Kazan ve İdil'e doğru harekete geçmişti. İslâm'ın savunucusu olarak Osmanlılar 1538'de Hindistan'da Diu'da, Portekiz'e karşı, 1569'da da Ruslar'a karşı Don-Volga cephesinde mücadeleye giriyorlardı. Bu iki ayrı güçten kaynaklanan iki yönlü baskıyı tamamen ortadan kaldırmayı başaramadılar; ama daha ileri gitmelerini önlediler. Ne Orta ve Batı Asya'da Ruslar, ne de Hicaz-Yemen'de Portekizliler başarı kazanamadılar.

Sonuç olarak söylenmesi gereken kısaca şudur: Osmanlılar Batı ile Doğu arasındaki enterseküler trendi değiştirmek için insan-üstü gayretleri ile bizleri ve herkesi hayrete düşüren bir per-

formans gösterdiler. Ama bu trendi değiştirmeyi başaramadılar. Bir kıt'a ile bir devletin başa çıkması kolay olmasa gerek. Kıt'anın nüfus, teknoloji, iletişim, kaynakların büyüklüğü, verimliliği ve hepsinden önemlisi verimlilikteki sürekli artışı ile Osmanlı'nın başa çıkması çok zor, hatta imkânsızdı. Üstelik bütün dünyayı harekete geçirmekte olan mübadelenin merkezi Atlantik'e kaymış olduğu halde Osmanlı'nın bunu başarması beklenemezdi. Bütün mes'ele Batı'daki gelişmede düğümleniyordu. Oradaki gelişme yavaş kalsa idi, Osmanlı çok daha uzun bir süre dayanmaya devam edebilirdi. Nitekim XVII. yüzyılın sonlarına, hatta XVIII. yüzyılın ortalarına kadar, nisbeten yavaş seyreden değişimler karşısında pek âlâ direnebilmişlerdir. Avrupa'lılar Amerika, Afrika ve Asya'daki eski medeniyet merkezlerinde başardıkları sömürgeleştirmeyi ve sömürge tipi bir ticareti Osmanlı Devleti'ne hiçbir zaman empoze edememişlerdir. Osmanlı sistemi, trendi değiştirememiş olsa da, bunu başarmıştır, hem de sonuna kadar. Bu da küçümsemeyecek bir başarıdır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Bacqué-Grammont, J.L. et A. Korell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge*, Caire, 1988.
2. Curtin, Philip D., *Cross-Cultural Trade in World History*, Cambridge University Press 1984.
3. İnalcık, Halil, *The Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press, 1994.
4. Tracy, James D. (editor), *The Political Economy of Merchant Empires, Sea Power and World Trade 1350-1750*, Cambridge Univ. Press 1991.
5. Tracy, James D. (editor), *The Rise of Merchant Empires, Long-distance Trade in The Early Modern World 1350-1750*, Cambridge University Press, 1990.
6. Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade, Venetian Crete and The Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)* Venice, 1983.